

Wandeling door de schootsvelden en over de wallen van de vestingstad Sittard

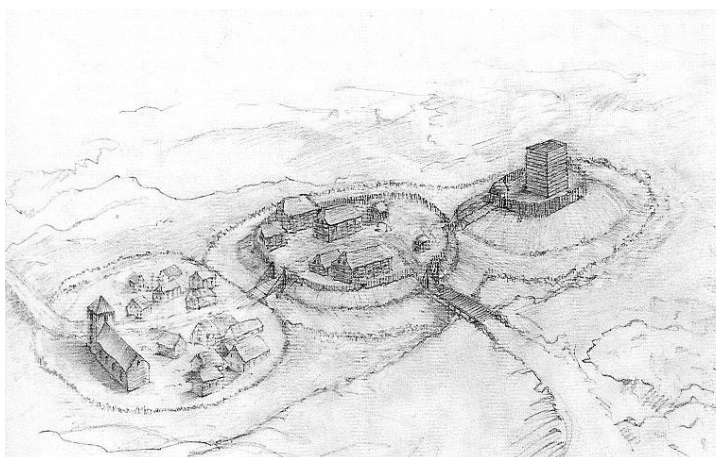
Vereniging "Sittards Verleden" – Sittard

Een wandeling door de schootsvelden en over de wallen van de vestingstad Sittard
Deze wandeling kan ook op eigen gelegenheid gelopen worden (zonder bezoek aan interieur Fort Sanderbout).

Waar

° vanaf Museum Het Domein Kapittelstraat Sittard

© 2009 | Peter Vossen – Vereniging "Sittards Verleden"
EEN KORTE GESCHIEDENIS VAN SITTARD ALS VESTINGSTAD

De oudste kern van de stad Sittard is waarschijnlijk rond het jaar 1000 ontstaan rond de woning van de landeigenaar. Diens versterkte huis was op een "motte" (kunstmatige ophoging) gelegen, door een gracht en een palissade omgeven en door middel van een brug verbonden met de voorburcht. Deze was zelf ook voorzien van een palissade en beschermd door een gracht. Daarnaast lag de derde kern waar rond het zaalkerkje van de kasteelheer een kleine nederzetting ontstond. De weg die de nabij gelegen Geleenbeek kruiste, liep in een knik door de nederzetting en de voorburcht.

In de 12^e eeuw werd de kleine nederzetting ovaalvormig uitgebreid. Deze fase is nog herkenbaar in het stratenpatroon in de omgeving van de Grote Kerk en het Kloosterplein. In 1243 schenkt Walram de Goede stedelijke rechten aan de inwoners van Sittard en dank zij Walram de Rosse krijgt de stad in 1299 een kapittel. Vanaf die tijd telde Sittard volwaardig mee als stad!

De huidige omvang van de binnenstad werd in de 13^e eeuw bereikt toen de stad -met de (nieuwe) Markt als centrum- in zuidoostelijke richting meer dan verdubbeld werd. De al lang bestaande oost-westroute richting Rijnland, resp. over de Geleenbeek en via de Maasoversteek bij Urmond richting Vlaanderen, vormde de hoofdas van de stad en haar nering. Pas na de inlijving bij Nederland in 1815 draaide kwam door de aanleg van de Rijksweg en de spoorlijn de noord-zuidverbinding in beeld.

Hertog Jan III van Brabant nam Sittard in 1318 in, na zware strijd want volgens zijn kroniekschrijver was de stad *“die sterckste veste . . . die iewers in die lande stoet”* en *“twee veste [grachten] die waren daer, wel ghewatert voorwaer, mit einen goeden planckise [palissade]”*.

In 1400 werd Sittard (met Born en Susteren) aan de hertog van Gulik (het Duitse Jülich) verkocht en de regio zou tussen de steeds wisselende staatkundige lappendeken die het huidige Limburg toen vormde, tot 1794 Guliks blijven. Naast het Sittardse dialect werd Duits de officiële voertaal, iets dat onder meer op de Sittardse gevelstenen tot uitdrukking komt.

De vergrote stad was aanvankelijk omringd met een aarden wal en een gracht die in elk geval voor een deel dubbel was uitgevoerd, met daartussen eveneens een wal. De houten palissade werd in de 14^e eeuw vervangen door een stenen muur maar bij de inname door Karel V in 1542 en 1543 bleken deze muren niet bestand tegen artillerievuur. Volgens een tijdgenoot hield hij zo huis dat hij *“die stat altermael slecht gemaect ende hebben daer eyn dorp van gemaect”*.

De hertog van Gulik trok daarna de Italiaanse ingenieur Alessandro Pasqualini (Bologna, 5 mei 1493 - Bielefeld, 1559) aan voor de vestingen Jülich, Düsseldorf en Sittard. In Sittard is deze vestingbouwer niet verder gekomen dan de nu nog bestaande (aarden) wallen. Vaak werd de niet meer effectieve stenen muur aan de buitenkant of aan beide zijden aangeaard maar in Sittard zijn tot nu toe alleen lagen mergelblokken aangetroffen maar nog geen volledige muur.

De drie stadspoorten, Limbrichterpoort, Broekpoort en Putpoort waren uiteraard wel in metselwerk opgetrokken en bovendien voorzien van een voorpoort. Gemetseld is ook het enige vestingwerk van Pasqualini dat in Sittard resteert: Fort Sanderbout, een bastion om flankvuur te kunnen geven langs de wallen en daardoor onder meer de Putpoort te beschermen.

Samen met zijn vader Alessandro ontwierp Maximilian Pasqualini ook het nieuwe stadhuis op de Markt, het grootste dat Sittard heeft gekend. De contouren van dit verdwenen stadhuis zijn aangegeven in het plaveisel van de Markt, inclusief de plek van het torentje.

Tijdens de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) werd Sittard als grensstad regelmatig geplunderd. De grootste verwoestingen richtten echter de Fransen onder Zonnekoning Lodewijk XIV aan in de jaren

1676-1678: de vestingwerken werden vernield en de hele stad werd herhaaldelijk geplunderd en in brand gestoken met als dieptepunt het rampjaar 1677. Op bevel van Lodewijk waren de katholieke kerken en kloosters redelijk gespaard maar van het stadhuis stonden alleen de muren overeind, de hervormde kerk was vernield en van de ruim 300 woningen waren er nog geen 70 behouden gebleven!

Deze ingrijpende verwoesting is de stad nooit meer te boven gekomen. De wal tussen de dubbele gracht kalfde af en de open ruimte rondom de stad, de zogenaamde schootsvelden, werd in gebruik genomen als volkstuinten, als bleekveld of als kloostertuin terwijl langs de toegangswegen bebouwing kon worden gerealiseerd. Zo lang Sittard vestingstad was, mochten er in de schootsvelden namelijk alleen bouwsels komen die bij dreigende aanvallen snel afgebroken konden worden. De stadswallen zelf werden een zeer geliefde wandelmogelijkheid en het onderwerp van menig lied.

Op dit moment is nog driekwart van de omwalling om de historische binnenstad van Sittard intact. Rondom deze wal ligt een strook grond die, behalve aan de zuidwestzijde, nog in belangrijke mate onbebouwd is. Een dergelijke onbebouwd gebied om een stad is in ons land vrij zeldzaam. Iedereen kent de 17^e-eeuwse vestingsteden zoals Naarden maar daar bestaat de gordel uit een heel systeem van wallen en grachten met bastions en ravelijnen, zoals in die periode gebruikelijk was. De open ruimte om de binnenstad van Sittard is vrij uniek omdat zij nog dateert uit de Middeleeuwen en in de eeuwen daarna redelijk bewaard is gebleven.

Volgens stadshistoricus Piet van Luyn zijn de schootsvelden een uiterst belangrijk document voor de Sittardse geschiedenis:

- *van twaalfde tot en met zeventiende eeuw getuigen ze van de vestingfunctie en daarmee van de centrale positie van de stad in de wijde omgeving;*
- *van achttiende tot en met twintigste eeuw getuigen zij door hun voortbestaan*
 - *van de ontvolking, verwoesting en armoede van de stad eind 17^e en 18^e eeuw;*
 - *van een economisch en sociaal gebruik, vooral als tuinen, en daarmee ook van de opkomst van kloosters in Sittard;*
 - *van de ontwikkeling van nieuwe wijken ver van het oude centrum in de tijd van de opkomst van de mijnen.*

De allerhoogste tijd om de vestingstad Sittard nader te verkennen tijdens een wandeling door de schootsvelden en over de wallen van de historische binnenstad!

EEN WANDELING DOOR DE SCHOOTSVELDEN EN OVER DE WALLEN VAN DE VESTINGSTAD SITTARD

1. vanuit de toegangspoort van Museum Het Domein **linksaf**

2. op de hoek meteen weer **linksaf** (Deken Tijssenstraat)

aan deze zijde kende Sittard vroeger geen doorgang door de omwalling; de Deken Tijssenstraat is pas in 1941 aangelegd en toen is ook de huidige doorbraak door de wal gemaakt; bij de aanleg van de riolering zijn toentertijd mergelblokken van een stenen muur aangetroffen; het tracé van de wal is aangegeven in de bestrating, links de Begijnenhofwal, rechts de Dominicanenwal

3. doorlopen tot de **asfaltweg** en daar schuin naar rechts **oversteken**, achter het "eigen terrein" van het flatgebouw langs, naar een **fietspad**

hier is de open ruimte van de vroegere de "schootsvelden" in ere hersteld door afbraak van een scholencomplex dat hier was gebouwd; ondergronds bevindt zich een grote parkeergarage en bovengronds kon daardoor een groene ruimte gemaakt worden die de verwijst naar de "schootsvelden", het gebied rondom de binnenstad dat vrij moest blijven om zicht te hebben op eventueel naderende vijanden en waar dus niets gebouwd mocht worden

4. langs de skatebaan door lopen tot de **T-kruising** met een **laantje**

in het kader van "Zitterd Revisited", de opwaardering van het gebied om de binnenstad en ter plaatse van het voormalige ziekenhuis, wordt de open ruimte van de schootsvelden teruggebracht en wordt er bebouwing gerealiseerd langs de Odasingel en op het ziekenhuisterrein; de huidige economische situatie heeft de plannen echter op de wat langere baan geschoven

5. op de kruising met het laantje **rechtsaf**

dit laantje verwijst naar het "Lank Getske", het voetpad dat hier vroeger door de schootsvelden liep en een veel gebruikt verbindingspad was van de Paardestraat naar de Brandstraat/Voorstad en vice versa

(terug)kijkend naar de omwalling van de binnenstad rijzen de voormalige kloostergebouwen hoog boven de wal uit: links het voormalige dominicanenklooster (later bewoond door jezuïeten en daarna door franciscanen) en rechts het voormalige ursulinenklooster

6. bij het pad naar een **kapelletje rechtsaf** richting Stadstuin/Ursulinentuin

het kapelletje is gebouwd door de jezuïeten die hier hun tuin maar vooral hun landerijen hadden; in het kapelletje een plaque met de namen van enkele jezuïeten die hier mogelijk begraven zijn (geweest)

7. door een **poort** met het opschrift "MCMXCIII" (= 1993) de Stadstuin/Ursulinentuin inlopen

nadat Sittard na de verwoestingen in het rampjaar 1677 zijn betekenis als vestingstad verloren had, werden de schootsvelden van lieverlee in gebruik genomen, eerst als grasland en voor tuinbouw, later –na de komst van nieuwe kloosters in de stad- als kloostertuin; deze ommuurde tuin behoorde tot het klooster van de zusters Ursulinen, vandaar de begraafplaats

rechts de gebouwen van het voormalige Dominicanenklooster dat samen met het voormalige Ursulinenklooster als "Kloosterkwartier" wordt herontwikkeld tot een complex met appartementen, winkels, kantoren en een hotel met restaurant

links, aan het eind van het perenprieel, een gedenksteen voor de 160 Joodse slachtoffers van het Naziregime uit Sittard en omgeving, onthuld in 1957

8. de Stadstuin/Ursulinentuin aan de andere kant verlaten en **rechtsaf** lopen tot vlak voor de onderdoorgang door de omwalling

de onderdoorgang door de wal is gemaakt door de jezuïeten die daardoor niet zo'n grote omweg hoefden te maken van hun klooster naar hun buiten de omwalling gelegen tuin en landerijen

9. door een **poortje** (rechts) via een **trap** de Dominicanenwal op lopen en daar **linksaf**

rechts de Jardin d'Isabelle, de voormalige Franse tuin van dokter De Borman; in het prieeltje van deze tuin las de in Sittard geboren Franstalige dichter Charles Beltjens (1832-1890) zijn gedichten voor aan de door hem beminde doktersdochter Isabelle maar vader De Borman vond het verschil in stand te groot en het "beroep" van de "amant" en vooral diens revolutionaire ideeën verwerpelijk zodat Isabelle voor Charles de onbereikbare geliefde bleef

10. aan het einde van de Dominicanenwal **linksaf** de **Paardestraat** in

op deze plek stond de Broekpoort en het neoclassicistische huis op de hoek van de Paardestraat en de Dominicanenwal heet "'t Huys op 't Fort" omdat hier de in 1920 verwijderde restanten lagen van het zogenaamde "Fort Picard"

de Paardestraat leidde via de Broekpoort naar de weidegrond in het stadbroek; in tegenstelling tot de beide toegangspoorten langs de oost-westroute, de Limbrichterpoort en de Putpoort, was deze toegang van lokale betekenis maar gezien de regionaal verzorgende functie van Sittard wel erg belangrijk voor de handel in agrarische producten; de bebouwing langs de Paardestraat buiten de omwalling mocht pas gerealiseerd worden toen Sittard geen functie meer had als vestingstad

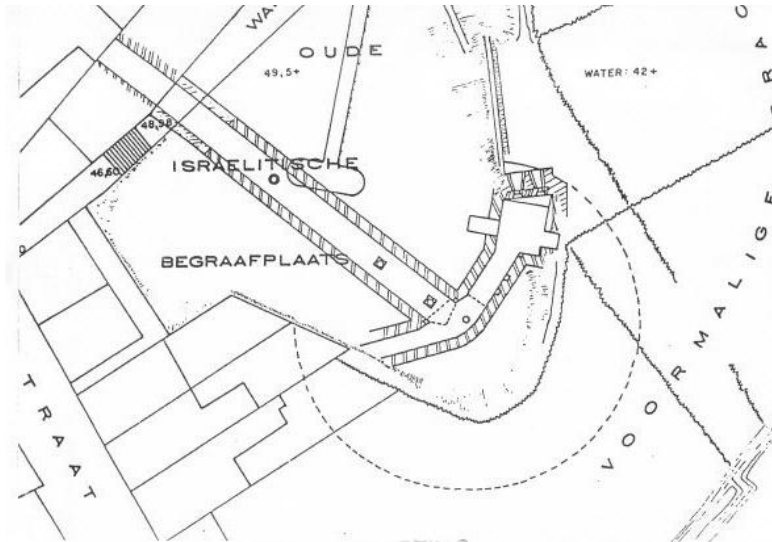
11. tussen de panden nr. 45 en 47 **rechtsaf** een smal **steegje** inslaan dat overgaat in een paadje tussen hagen

we komen nu in het gedeelte van de voormalige schootsvelden waar na het wegvallen van de vestingfunctie (volks)tuintjes werden aangelegd, van elkaar gescheiden door meidoornhagen;

deze verkaveling is zeker al meer dan twee eeuwen oud maar dreigt nu aangetast te worden omdat er plannen worden ontwikkeld om aan de voet van de wal water terug te brengen, zelfs in de vorm van grote waterbuffers

12. vóór het einde van het paadje, een **paadje rechtsaf** inlopen, aan het einde een **veld** schuin links **oversteken** en via de **trap linksaf** de wal oplopen, Fort Sanderbout geheten *de Pullestraat* (recht vooruit) is een van de straatjes die van de hoofdstraten naar de omwalling liepen en mede bedoeld waren om in dreigende tijden zo snel mogelijk op de wal te kunnen komen; het straatje heeft nog iets van z'n karakteristieke woonsfeer behouden

aan de linkerkzijde uitzicht over de volkstuintjes die door onzekerheid over de toekomst gedeeltelijk verwaarloosd zijn; rechts het plangebied "Engelenhof" waar appartementen gepland zijn, met behoud van de karakteristieke schuur in het midden

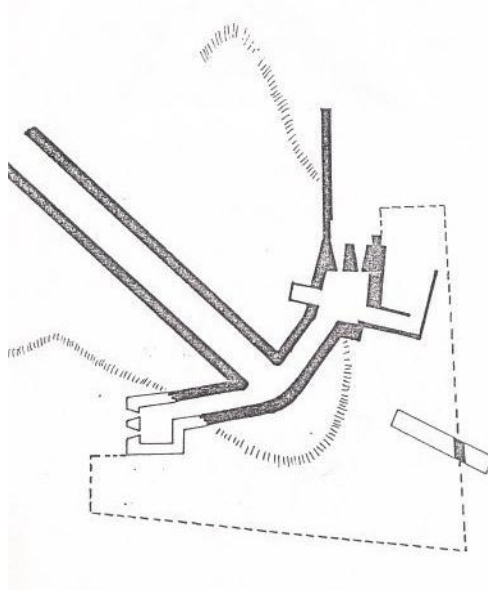

13. even verder de **trap linksaf** naar beneden nemen naar **Fort Sanderbout**

het zogenaamde Fort Sanderbout was een speerpuntvormig stenen bastion vóór de stadswal, bestaande uit twee kanonkelders van waaruit eventuele bestormers van de wallen onder schot genomen konden worden; de twee openingen zijn de schietgaten van de kanonkelder van waaruit de noordelijke flank van de wal werd bestreken; in de kanonkelder bevinden zich enkele oude kanonnen en stenen mortierkogels.

“Uit archeologisch onderzoek tijdens de restauraties van Fort Sanderbout in 1937 en 1985 wordt vermoed dat dit bolwerk oorspronkelijk (eerste helft van de 16de eeuw) is gebouwd als een rondeel, met twee kazematten. De kanonnen in deze kazematten konden flankvuur geven langs de wal richting het noorden, resp. richting het zuiden en zodoende ook de Putpoort beschermen. De kazematten waren bereikbaar via een T-vormige gang, die begon in een huis aan de Putstraat, binnen de wal dus. Waarschijnlijk rond 1565 werd het rondeel omgebouwd tot een Italiaans bastion. In die jaren was Maximiliaan Pasqualini bouwmeester van de hertog van Gulik, waartoe Sittard toen behoorde. Het is uit de archieven bekend dat hij bemoeienis had met de vesting-werken van Sittard. Van bastion Fort Sanderbout is één kazemat verdwenen. Omdat de lange gang, komend vanuit de stad, al lang geleden ter hoogte van de waldoorgang is dichtgemetseld, is bij de restauratie van 1937 een nieuwe ingang gemaakt via een kruitkamer van de kazemat. De huidige ingang is dus niet origineel; ter plekke bevond zich immers het water van de gracht. Fort Sanderbout is momenteel een van de zeer zeldzame, nog zichtbare voorbeelden van een Italiaans bastion in de Nederlanden.”

Tekst en tekeningen met dank aan Frank Keyzers

Fort Sanderbout als Italiaans bastion

14. terug, de trap weer oplopen en **linksaf** de route over de wal vervolgen

ter plaatse van het grasveld, links, lag vroeger de Joodse begraafplaats; omdat een dergelijke plek niet beroerd mag worden, is de sloopwoede aan Fort Sanderbout voorbij gegaan terwijl de stadspoorten in 1880 afgebroken zijn en het waarschijnlijk eveneens door Pasqualini gebouwde Fort Picard in 1920

15. via een **trap** naar de **Putstraat**

de trap is opgebouwd uit hardstenen deur- en raamomlijstingen wat te zien is aan de sponningen voor de deuren en ramen en aan de gehengen van de luiken

hier lag vroeger de Putpoort, de oostelijke toegang tot de stad, aan de weg vanuit het Rijnland; deze stadspoort heeft evenals de Limbrichterpoort aan de andere zijde van de stad als extra bescherming een voorpoort gekend

omdat de Putstraat onderdeel vormde van de al eerder genoemde handelsroute, vestigden zich hier de neringdoenden en dat zij geen slechte zaken deden, bleek na de grote stadsbrand van 1677: de Putstraat was de eerste straat die na deze ramp in volle glorie werd herbouwd

16. de Putstraat **oversteken** en de **Agnetenwal** oplopen

aan de rechterkant het Klooster Agnetenberg; in 1649 vestigden zich hier de dominicanessen die in 1661 een nieuw klooster bouwden dat echter een weinig voorspoedig begin kende: in 1662 werd de bouw door een storm vernield en in het rampjaar 1677 werd het klooster door de Fransen grondig geplunderd maar vanaf 1699 begon de herbouw met de barokke Helenakapel, een ietwat vereenvoudigde versie van Paterskerk aan de Markt

de muur langs de wal is niet de oude stadsmuur maar is de ommuring van het kloostercomplex; aan de kloosterzijde zijn spaarbogen aangebracht want bakstenen waren duur en als het kon spaarde men op metselwerk

aan de linkerkant de nog in gebruik zijnde kloostertuin van Agnetenberg; na het verdwijnen van de vestingfunctie werd het grasland aan de zuidzijde van de stad gebruikt als bleekveld; daartoe werden de dubbele gracht gevuld met de tussenwal zodat het terrein hier vlakker is dan bij de volkstuinen

17. vanaf de Agnetenwal **rechtdoor** lopen tot de dwarsstraat (Rosmolenstraat)

zoals al enkele keren vermeld, heeft Sittard zich ontwikkeld langs de oost-westroute en kende de stad tevens een noordelijke toegang vanuit het stadbroek maar aan de zuidzijde lag een drassig gebied tussen de Geleen- en de Molenbeek; pas toen dit gebied bewoonbaar gemaakt werd, heeft men de binnenstad ook in zuidelijke richting ontsloten en is in 1926 de Rosmolenstraat aangelegd

18. de Rosmolenstraat **oversteken** en (langs het Jo Erensplantsoen) naar het **Tempelplein**
in het eerste zijstraatje rechts de voormalige stadsboerderij “Den Tempel” waarnaar het plein en het winkelcentrum zijn genoemd maar die met haar nu functieloze ingangspoort ietwat ontheemd ligt tussen alle nieuwbouw

het in Maaslandse renaissancestijl opgetrokken hoevecomplex dateert uit 1652 en omvatte naast het bewaard gebleven woonhuis stallen, schuren en een watermolen aan de Molenbeek; voor de bouw van het winkelcentrum zijn deze bijgebouwen afgebroken

ter plaatse van het tweede zijstraatje stroomde tot de aanleg van het winkelcentrum de op dat moment overkluisde Molenbeek in het zicht; zoals veel steden heeft ook Sittard nu spijt het water uit de stad te hebben verbannen en men onderzoekt daarom momenteel de mogelijkheden om de Molenbeek weer aan de oppervlakte te laten verschijnen in de hoop dat dit gedeelte van de stad de vroegere benaming “Klein Venetië” zal terugkrijgen!

“De Geleenbeek stroomt aan de westzijde van de binnenstad maar men heeft al in de 11^e eeuw door middel van de “Stenen Sluis” een aftakking gemaakt die dwars door de stad werd geleid.

Aan de zuidzijde kwam deze aftakking de stad binnen via een waterpoort, het “Steenen Muurke” geheten. Deze tak werd Molenbeek genoemd omdat zij energie leverde aan drie watermolens: de molen bij de waterpoort, de hertogelijke banmolen in de stad en de Stadbroeker molen buiten de omwalling.

Daarnaast bezat Sittard bovenstrooms aan de Geleenbeek de Ophovener watermolen, een windmolen bij de Broekpoort en achter het Kritzraedthuis een rosmolen. Deze werd door een paard (“ros”) voortbewogen en diende als noodvoorziening wanneer belegeraars de water-toevoer van de Molenbeek afsloten en daardoor een ernstige energiecrisis veroorzaakten!”

“De molen bij de waterpoort wordt voor het eerst vernoemd in 1399 en was aanvankelijk een volmolen waar wollen stof werd vervilt (“gevold”) tot lakense stof. In 1652 werd de molen onderdeel van stadsboerderij “Den Tempel”.

Ter hoogte van het protestantse kerkje lag de hertogelijke banmolen, al vernoemd in 1344. Deze molen deed dienst als graan- en oliemolen waar de inwoners van het gebied van de hertog verplicht (“ban”) waren hun graan en hun lijn- of raapzaad te laten malen. In het beruchte jaar 1677 werd ook deze banmolen vernield en zij werd door de hertog pas in 1738 herbouwd.”

19. doorlopen naar de **Paradijsstraat**, nu een winkelstraat

deze straat heet de Paradijsstraat; de hogere ligging is te danken aan het feit dat de straat is aangelegd op een stuk van de wal dat na de verwoestingen in de jaren 1676–678 werd geslecht bij de ontmanteling van de vesting Sittard

in dit gedeelte van de stad is de omwalling alleen voor insiders zichtbaar, zijn de schootsvelden volledig bebouwd en is het water ondergronds verdwenen

20. aan het eind van de Paradijsstraat de **trap** of de **helling** nemen naar de **Walstraat**

op het pleintje het “Carnavalsmonument” van Désirée Tonnaer uit 1993 waarvan de figuren zijn geïnspireerd op veenlijken terwijl de maskers blinken in de zon en met deze tegenstelling heeft de kunstenaar het vergankelijke van carnaval uit willen beelden bij gelegenheid van het 111-jarig jubileum van carnavalsvereniging “De Marotte”.

de Walstraat volgt het tracé van het vroegere walgedeelte dat na een felle discussie in de gemeenteraad in 1923 werd afgegraven ten behoeve van een toen hoognodig geachte maar pas vrij recent gerealiseerde winkelstraat!

21. **kruising** met Brandstraat (links) en Limbrichterstraat (rechts)

hier stond vroeger de Limbrichterpoort, de westelijke toegang tot de stad via welke de handelsweg uit Vlaanderen vanaf de Steenweg, de Voorstad en de Brandstraat via de Limbrichterstraat, de Markt, de Putstraat en de Putpoort naar het Rijnland liep

de naam Brandstraat zou verwijzen naar een grote brand die deze bebouwing in 1797 in de as zou hebben gelegd; deze straat lag buiten de omwalling en werd daarom pas laat bebouwd, dit in tegenstelling tot de verder westelijk gelegen Voorstad die deze naam niet voor niets heeft gekregen

22. de Brandstraat/Limbrichterstraat **oversteken** naar de **Begijnenhofwal**

aan de voet van de Begijnenhofwal staat het beeldje van Zefke Mols (1874-1955), in 1973 vervaardigd door Gène Eggen; deze Zefke Mols was een bekend type ("ein van oos sjtadsprofete") dat door Sittard zwierf en zielsblij kon worden gemaakt met een blinkende medaille

in 1951 dreigde ook de Begijnenhofwal afgegraven te worden "voor een betere ontsluiting van de binnenstad", reden voor een aantal burgers die begaan waren met de historie en de cultuurhistorie van Sittard, om de Stichting Jacob Kritzraedt op te richten, een stichting die sindsdien vaak en met succes op de bres is geklommen voor het Sittardse cultuurgood

vanaf de Begijnenhofwal heeft men een prachtig gezicht op de toren van de Grote Kerk, officieel de kerk van Sint-Petrus' Stoel te Antiochië

aan de voet van de Begijnenhofwal vormt de droge gracht links een verwijzing naar de voormalige stadsgracht; in het kader van het terugbrengen van het water in de Sittardse binnenstad is het ook de bedoeling om de droge grachtprofielen langs de Begijnenhofwal en de Dominicanenwal met stromend water te vullen

23. aan het eind van de Begijnenhofwal de **trap** of **helling** nemen naar de **Deken Tijssenstraat** en **rechtsaf** teruglopen naar Museum Het Domein

Hopelijk heeft u vandaag een fijne en interessante wandeling gemaakt door de schootsvelden en over de wallen van de vestingstad Sittard.

Bedankt voor uw aandacht en wel thuis!